

de jure, sed jus. Neque habet etiam locum in rebus quae non instituuntur per leges, et ita non quaerimus, an angeli vel coeli vel elementa vel mixta ex eis composita sint juris divini vel humani, quia hujusmodi res non instituuntur legibus, sed vi et potestate Dei vel causarum secundarum. Sed habet locum quaestio illa in rebus quae legibus instituuntur, ut sunt potestates humanae et actiones et ritus et sacramenta. Et haec dicta sint de primo praesupposito.

[Cap. IV. Differentiae juris divini et humani.]

31. Ceterum, ut magis penetremus naturam juris divini et juris etiam humani, prout comprehendit etiam canonicum, libet considerare proprietates et notas utriusque. Quibus consideratis cognoscemus etiam notas juris divini laxi. Nam pro parte qua comprehendit canonicum, conveniunt ei notae juris humani; pro ea vero parte qua strictum jus divinum complectitur, quadrant illi notae juris divini; ita ut opus non sit, de illo specialem tractatum facere.

Prima ergo differentia haec est, quod licet utrumque et lex justa esse debeat et a Deo; hoc tamen interest, quod jus divinum proprie est immediate ab auctoritate divina, jus autem humanum immediate proficiscitur ab auctoritate humana, loquendo de immediatione suppositi, quam differentiam fuse probavimus, quum de definitione juris divini proprie egimus. Libet tamen hic addere etiam aliquid.

Nam Anacletus ait: „apostoli hoc statuerunt jussione Salvatoris, ut majores et difficiliore quaestiones semper ad sedem deferantur apostolicam, super quam Christus universam construxit ecclesiam, dicente ipso ad b. principem apostolorum Petrum: *Tu es, inquit, Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.*“¹ Haec ille. Ex cujus

¹ Pseudo-Isidorus in ep. I. Anacleti (Jaffé ed. II. n. 2). Mansi I. 598, Migne P. Gr. 2, 789. Secundum sensum verba deprompta sunt ex Innoc. I. ep. ad Victricium Rotomagensem cap. III. (Migne P. L. 20, 473, ubi cf. not. a) ubi ait: „Si majores causae in medium fuerint

verbis intelligimus, aliud esse apostolos aliquid praecipere jussione Salvatoris, aliud vero esse Christum per seipsum praecipere. Nam de cathedra dicitur, quod Christus per se illam statuit; de praecepto vero facto per apostolos dicitur, quod id fecerunt jussione Salvatoris; quia Christus jussit illis, ut per se id juberent; et ita, quod per se juberent, auferre etiam per se possunt ex causa. Notavit igitur Anacletus differentiam inter jussionem, quam fecit Christus per se, et illam quam fecit per ministros, licet ipso jubente eam facerent. Jus autem divinum proprie dictum de his est, quae immediate praecipuntur a Deo.

Quod etiam clarius docet Scotus dicens: „Breviter videtur rationabilius tenere secundum membrum, scilicet quod confessio cadat sub praecepto divino positivo; sed tunc oportet videre, an explicite habeatur in evangelio a Christo immediate, quia patet quod non in vetere lege; an ab ipso explicite in aliqua doctrina apostolica; an nec sic nec sic, sed dato a Christo et voce tenus ab apostolis ecclesiae promulgato.“¹ Haec Scotus docte plus quam eleganter docens, quod ad hoc quod aliquid sit juris divini, opus est, ut immediate a Christo sit institutum, sive de illa institutione constet in evangelio expresse, sive constet ex doctrina apostolorum, sive per doctrinam non scriptam in canonicis scripturis, sed per manus traditam. Qualicumque enim horum modorum constet, constare debet non solum quod a Deo est, sed a Deo immediate.

Jus vero humanum sive accipiatur solum pro jure civili, sive pro jure etiam canonico, non est immediate a Deo. Sed civile, ubi justum est, a Deo est per rectores et magistratus politicos juxta id: *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt* [Prov. VIII, 15]. Jus autem canonicum, quum conveniens est, a Deo est per pastores et praelatos, quos *posuit Spiritus sanctus regere ecclesiam Dei* [Act. XX, 28]. Regnat autem inter alia condendo regulas et canones, per quos fideles regantur in ecclesiastica politia, quorum mandatum Bernardus stabile vocat, dum illud jus explicans ait: „Et quidem stabile dixerim, quod ita est necessarium, ut non cuilibet homi-

devolutae, ad sedem apostolicam, sicut synodus statuit et beata consuetudo exigit, post judicium episcopale referantur.“

¹ Loc. cit. (supra p. 14).

num illud mutare fas sit, nisi solis dispensatoribus mysteriorum Dei, i. e. praepositis, ut v. g. regulae sanctorum Basili, Augustini, Benedicti, nec non et authentici canones, et si qua sunt alia ecclesiastica instituta dignae auctoritatis. Quae quoniam a sanctis tradita sunt, sancita stabiliter perseverant; nec omnino cuius subjectorum ea aliquo modo variare vel mutare conceditur. Quia tamen ab hominibus, etiam per homines loco et officio illis canonica electione succedentes licite interdum innoxieque pro causis, personis, locis et temporibus dispensantur.¹ Haec ille, docens ideo mutari posse regularia et canonica instituta per superiores, quia per eos etiam condita sunt, hoc est per eorum auctoritatem. Et ideo licet a Deo sint, non sunt tamen a Deo immediate, sed per hominem.

32. Secunda differentia est, quia jus divinum proprie sumptum et obligans in novo testamento non admodum descendit ad particularia, nec de accessoriis et mediis tractat, ut saepe fiebat in vetere testamento; sed in universalibus se continet, et seria et praecipua, at per se bona tractat, utpote articulos fidei et moralia, fidem et spem et caritatem et septem ecclesiae sacramenta, nec ultra descendit vel ad omnes minutas ceremonias sacramentorum, vel ad determinationes universalium praepceptorum, quae omnia noluit dominus per se decernere, sed ecclesiae relinquere. Qua de re egregie b. Thomas ait: „Respondeo dicendum, quod papa habet plenitudinem potestatis in ecclesia, ita scilicet, quod quaecunque sunt instituta per ecclesiam vel ecclesiae praelatos, sunt dispensabilia a papa; haec enim sunt quae dicuntur esse juris humani vel juris positivi. Circa ea vero, quae sunt juris divini vel juris naturalis, dispensare non potest, quia ista habent efficaciam ex institutione divina; jus autem divinum est, quod pertinet ad legem novam vel veterem. Sed haec differentia est inter legem utramque, quia lex vetus determinabat multa tam in praecipis ceremonialibus pertinentibus ad cultum Dei, quam etiam in praecipis judicialibus

¹ De praeepto et dispensatione cap. II. n. 4. Migne P. L. 182, 863.

pertinentibus ad justitiam inter homines conservandam. Sed lex nova, quae est lex libertatis, hujusmodi determinationes non habet, sed est contenta praecipis moralibus naturalis legis et articulis fidei et sacramentis gratiae. Unde etiam dicitur lex fidei et lex gratiae propter determinationem articulorum fidei et efficaciam sacramentorum. Cetera vero quae pertinent ad determinationem humanorum judiciorum vel ad determinationem divini cultus, libere permisit Christus, qui est novae legis lator, praelatis ecclesiae et principibus christiani populi determinanda. Unde hujusmodi determinationes pertinent ad jus humanum, in quo papa potest dispensare; in solis vero his, quae sunt de lege naturae, et in articulis fidei et sacramentis novae legis dispensare non potest. Hoc enim non esset posse pro veritate, sed contra veritatem.¹ Haec ille.

Ex quo constat, quod ea quae sunt juris divini novi testamenti, sunt ecclesiastica et per se bona, h. e. pertinentia ad virtutem, vel ad gratiam immediate, ut sacramenta; contra vero se habere ea quae sunt juris positivi, quae ad particularia descendunt, quia determinant ea quae universalialia diximus. Nam jus divinum et naturale dicit esse jejunandum; jus positivum, quomodo et quando. Jus divinum jubet recipere sacramenta, h. e. eorum essentialia; positivum, quo ritu et modo et quoties sint suscipienda; et ita de aliis. Et ita recte docuit Bernardus hujusmodi de quibus jus positivum disponit, non esse per se bona, sive per se virtutes, nec absolute ad salutem necessaria, antequam praecipiantur; juvare tamen ad lucrum, sive profectum vel conservationem caritatis. Ait enim de hujusmodi loquens lib. de praeepto et dispens.: „Ideo autem hanc ipsam mutationem taliter et a talibus recipere possunt, quoniam non naturaliter nec per se bona sunt. Porro inventa atque instituta fuerunt, non quia aliter vivere non liceret, sed quod ita magis expediret, nec plane ad aliud, quam ad lucrum vel custodiam caritatis.“²

¹ Quaest. quodlib. IV. art. 13. in corp.

² De praec. et disp. c. II. n. 4 s. Migne l. c. col. 863.

33. Tertia differentia est, quod jus divinum immutabile est per hominem; contra vero jus humanum. Hanc autem differentiam scriptura, patres et rationes probant. Scriptura enim immobile esse verbum Dei saepe dicit; ait enim dominus: *Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* [Marc. XIII, 31]. Et rursus: *Non veni solvere legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat coelum et terra, jota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant* [Matth. V, 17 s.]. Rursus: *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi scriptura* [Joh. X, 35]. Et iterum: *Non enim possumus aliquid adversus veritatem sed pro veritate* [II Cor. XIII, 8]. Et: *Secundum potestatem quam dominus dedit mihi in aedificationem et non in destructionem* [ib. v. 10]. Et iterum: *Qui aperit et nemo claudit; claudit et nemo aperit* [Apoc. III, 7]. Nec objiciat nobis aliquis, quod lex Moysis soluta est, quia cessarunt caeremoniae et judicia. Non enim solvi legem est legem cessare, sed auferri ab illa obligationem pro tempore, quo deberet obligare; sicut nec nox interrumpitur, quando tota ejus periodo durante succedit illi dies, per quam non abrumpitur, sed cessat et illi cedit; tunc autem abrumperetur, quando luce ante finem noctis adveniente frustum illi absunderet. Non autem ita factum est in lege. Et ideo non est soluta, quia duravit ejus obligatio, quanto tempore durare debebat, hoc est, usque ad Christum passum et suscitatum. Nec rursus probat legem Moysis mutabilem sive solubilem, quod aliquando vel bellaverint Judaei, vel bovem vel asinum e fovea extraxerint, vel fricuerint spicas apostoli, vel David comederit panes propositionis. Haec enim omnia non fuerunt dispensationes, sed interpretationes legis, cujus legislator revera volebat in his casibus necessitatis obligare.

Doctores etiam eandem juris divini immutabilitatem confirmant. Nam praeter Thomam, jam citatum sunt multi alii idem asserentes, inter quos Lactantius ait: „Susci- pienda igitur Dei lex est, quae nos ad hoc iter dirigat, illa sancta, illa coelestis, quam Marcus Tullius in libro de republica tertio pene divina voce depingit, cujus ego, ne

plura dicerem, verba subjeci: „Est quidem vera lex recta ratio naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium jubendo, vitando a fraude deterreat, quae tamen neque probos frustra jubet aut vetat, neque improbos jubendo aut vetando movet. Huic legi neque abrogari jus est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Neque vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac, sed et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebit; unusque erit communis quasi magister et imperator omnium Deus, ille legis hujus inventor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet ac naturam hominis aspernatus, hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi cetera supplicia quae putantur, effugerit.“ Quis sacramentum Dei sciens tam significanter enarrare legem Dei possit, quam illam homo longe a veritatis notitia remotus expressit? Ego vero eos, qui vera imprudentes loquuntur, sic habendos puto tamquam divinent spiritu aliquo instincti. Quodsi ut legis sanctae vim rationemque pervidit, ita illud quoque scisset aut explicasset, in quibus praeceptis lex ipsa consisteret, non philosophi functus fuisset officio sed prophetae.¹⁾ Haec Lactantius commendans quae docuit Cicero de natura divinae legis tamquam a divino spiritu profecta. In quibus quidem Cicero de lege naturae, quae est divina quoad ejus prima principia a Deo indita, loquitur. Et ideo asserit illam legem immutabilem esse, ita ut nec tota abrogari nec ex parte per hominem dispensari possit, communemque esse et eandem omnibus gentibus locis et temporibus manifestam. Est igitur lex Dei immutabilis non solum secundum Lactantium, sed et secundum Ciceronem.

Item Bernardus postquam divisit praeceptum obligans in stabile, sub quo comprehendit positiva, et inviolabile, sub quo comprehendit divina, quae Deus ipse aliquando

¹ Instit. divin. l. VI. c. 8. Migne P. L. 6, 660 s.

dispensat, quale est: *Non furaberis*, in quo ait Deum dispensasse cum Hebraeis sumentibus spolia Aegyptiorum, et in incommutabile, quod nec ipse Deus dispensat: ita seorsum de his disserit: „Necessarium deinde, quod inviolabile nominavi, illud intelligo, quod non ab homine traditum sed divinitus promulgatum, nisi a Deo qui tradidit, mutari omnino non patitur.“ Haec ille. Et de incommutabili subjungit: „Jam vero necessarium incommutabile quid accipi velim? Equidem nihil congruentius, quam quod divina ita constat et aeterna ratione firmatum, ut nulla ex causa possit vel ab ipso Deo aliquatenus immutari.“ Et paulo post: „Primam ergo necessitatem (loquitur de statutis monasticis) sua cuique facit in promittendo voluntas. Secundam (loquitur de praecepto inviolabili) praecipientis auctoritas. Tertiam (loquitur de incommutabili) praecepti dignitas. Differunt autem ut jam dictum est, quibusdam a se invicem gradibus tres istae necessitates, nec una omnes sequitur immutabilitatis firmitas. Nam ex prima quidem quod efficitur, etsi non penitus immutabile, tamen vix mutabile esse constat, dum solis illud liceat mutare praelatis, et hoc non nisi fideli et provida dispensatione. Quod vero fit ex sequenti, quae et major est ista, est pene jam incommutabile; soli quippe Deo esse mutabile superius demonstratum est. Porro quod de novissima fit tamquam omnium maxima, omnino incommutabile est, utpote quod ne ipsi quidem Deo mutare liberum est.“¹ Haec Bernardus docens, praeceptum quidem positivum immutabile esse per inferiores; mutabile vero esse per ipsos superiores pariter cum his qui condiderunt potestatis, divinum vero omnino esse immutabile per homines.

35. Cui Bernardi et aliorum doctorum sententiae consonat ipsa ratio. Primo quia si par in parem non habet potestatem, multo minus homo qui minor est Deo, poterit mutare quae ipse stabilivit. Deinde Deus, qui optimus est architectus, numquam praecipiendo destruit,

¹ De praec. et disp. cap. III. n. 6—8; Migne l. c. col. 864 s.

sed semper aedificat; auferre igitur quae ipse aedificavit, destruere est; Deus autem nullam ad destruendum contulit potestatem. Tertio ecclesia quasi sponsa Christi non potest rumpere sigillum sponsi sui, nec auferre fidem literis a sponso subsignatis, quia minor est sponso, neque est domina scripti sponsi, sed testis et interpres; sicut e contrario scriptum sponsi non iudex est, sed testis sponsi et sponsae, sicut scriptum est: *Scrutamini scripturas, quia illae sunt, quae testimonium perhibent de me* [Joh. V, 39]. Quum igitur scriptura sancta Christi scriptura sit et ab eo obsignatum testimonium, non poterit ecclesia id mutare vel alterare, sed servare potius et eo regi et gubernari. Quarto sicut durante veteri testamento nemo per potestatem ordinariam immutavit praecepta Dei tunc obligantia, nec recurrebat ad pontifices legis veteris pro immutatione praecepti Dei vel solutione obligationis ejus, sed pro interpretatione; similiter etiam in novo testamento numquam recurritur ad pontifices vel concilia, ut ex toto vel ex parte jus divinum abrogent, sed ut illud interpretentur. Ergo vel non est illa potestas in ecclesia Dei, quod verissimum est; vel si est, semper otiosa fuit, est et erit, quod est absurdum. Ex hac tertia differentia sequuntur aliae.

36. Quarta differentia est, quod jus divinum est indispensabile per hominem, contra vero jus humanum, ut luculenter superius docuit b. Thomas. Bernardus etiam, dum docuit mandata divina immutabilia esse per hominem, plane docuit etiam esse indispensable, quia quum dispensatur praeceptum, omnino mutatur; quia ex parte solvitur ab obligatione. Quod vero positivum mutari et dispensari possit, subjungit Bernardus ubi supra, de hujusmodi praeceptis loquens: „Quamdiu ergo caritati militant, immobiliter fixa sunt mutarique omnino ne ab ipsis quidem praepositis sine offensa possunt. At si e contrario contraria forte aliquando caritati visa fuerint his dumtaxat, quibus hoc posse videre datum est et providere creditum est; nonne justissimum esse liquet, ut quae pro caritate

¹ L. c. n. 5. Migne l. c. col. 863 s.

inventa fuerint, pro caritate quandoque, ubi expedire videbitur, vel omittantur vel intermittantur vel in aliud forte commodius demutentur? Sicut e regione iniquum procul dubio foret, si statuta pro sola caritate contra caritatem tenerentur.“ Alexander quoque III. in concilio generali Lateranensi¹ ut notum assumit non posse in jure divino dispensari. Ait enim: „Respondemus, quod quum usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestetur, super hoc dispensationem aliquam posse fieri non videmus; quia quum scriptura sacra prohibeat pro alterius vita mentiri, multo magis prohibendus est quis, ne etiam pro redimenda vita captivi usurarum crimine involvatur.“ Haec ille. Constat igitur jus divinum indispensabile esse. Neque obstat, quod dicantur quandoque pontifices dispensare in votis et juramentis, quae de jure divino sunt. Nam in juramentis et votis sunt quaedam humana, quae pontifici subsunt; et si certas circumstantias habeant et super illas cadat jus divinum, omnino absque dispensatione aliqua praestari debent vota vel juramenta. Si autem aliae circumstantiae sint et votum vel juramentum accedat, non obligat; et ita papa dispensans non solvit jus divinum ab obligatione, sed declarat jus divinum non obligare propter defectum illarum circumstantiarum, super quas utpote humanas poterat papa: ut e. g. si vovens erat sub patria potestate, si non habens aetatem discretionis, si praecipitanter et immature decrevit, et praesertim si quid inutile vel minus expediens vovit, et hujusmodi, quae ab homine potius proveniunt quam a Deo, et ideo sub hominis sunt potestate et dispensari ab eo possunt.

Unde egregie ait beatus Thomas: „Dicendum, quod sicut ex jure naturali et praecepto divino tenetur homo implere votum, ita etiam tenetur ex eisdem obedire superiorum legi vel mandato. Et tum quum dispensatur in aliqua lege humana, non fit, ut legi humanae non obediatur,

¹ Cap. Super eo 4. De usuris (V. 19); respondet Alex. III. Panormitano archiepiscopo (Jaffé n. 9104).

² Summa theol. 2. 2. q. 89. art. 10 ad 2.

quod est contra legem naturae et mandatum divinum, sed fit, ut hoc quod erat lex, non sit lex in hoc casu. Ita etiam auctoritate superioris dispensantis fit, ut hoc quod continebatur sub voto, non contineatur, in quantum determinatur in hoc casu hoc non esse congruam materiam voti. Et ideo quum praelatus ecclesiae dispensat in voto, non dispensat in praecepto juris naturalis vel divini, sed determinat id, quod cadebat sub obligatione deliberationis humanae, quae non potuit omnia circumspicere.“ Haec ille. Non potest igitur jus divinum dispensari. Quod vero jus positivum dispensabile sit et in hoc a divino differat, ultra probationes adductas ex Bernardo et Thoma, probatur etiam ex cap. Sanctorum canonum 2. dist. 70, et cap. Necessaria 6. qu. 7. C. 1., et cap. Basilicas 6. De consecr. dist. 1. (in decr. Grat.) et passim per omnes canones et per usum ecclesiae constat.

37. Quinta differentia est, quod jus divinum, ut non est mutabile per dispensationem, ita etiam non est mutabile per consuetudinem, ut patet per Gregorium VII. „Si consuetudinem fortassis opponas, advertendum est, quod dominus dicit: *Ego sum via, veritas, et vita*. Non dixit: *Ego sum consuetudo*, sed *veritas*. Et certe (ut b. Cypriani utamur sententia) quaelibet consuetudo, quantumvis vetusta, quantumvis vulgata veritati omnino est postponenda, et usus qui veritati est contrarius, abolendus.“¹ Augustinus etiam ad Casulanum d. 11. c. Consuetudinem 6. ait: „Consuetudinem laudamus, quae tamen contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur.“² Haec ille. Non cedit igitur jus divinum consuetudini, cui tamen plane cedit jus humanum.

38. Sexta differentia est, quod jus divinum non cedit legi canonicae nec legi civili, quibus tamen, si superveniant, cedunt jura humana. Quod autem non cedat legi canonicae, colligitur ex cap. Quis nesciat dist. II., ubi Innocentius I.

¹ Greg. VII. Wimundo Aversano episcopo Can. Si consuetudinem 5. dist. 8. Jaffé n. 3977.

² Verba hujus capituli, quae antea S. Augustino, a correctoribus Romanis decreti Gratiani tribuebantur Pio I., sunt Greg. M. 1. 1. epist. 75; cf. can. Nos consuetudinem 8. dist. 12. in decr. Grat.

ait: „Quis nesciat aut non advertat, id quod a principe apostolorum Petro Romanae ecclesiae traditum est ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari nec superinduci aut introduci aliquid, quod aut auctoritatem non habeat aut aliunde accipere videatur exemplum? Praesertim quum sit manifestum, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam insulasque interjacentes nullum instituisse ecclesias nisi eos, quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerunt sacerdotes; aut legant, si in his provinciis alius apostolorum invenitur aut legitur docuisse. Quodsi non legunt, quia nusquam inveniunt, oportet eos hoc sequi, quod ecclesia Romana custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est, ne dum peregrinis sermonibus student, caput institutionum videantur omittere.“¹ Haec ille, docens propter peregrinas institutiones non debere relinqui jus divinum a Petro traditum.

Quod autem non debeat cedere legi civili, docet Symmachus in synodo Romana:

„Non licet imperatori vel cuiquam pietatem custodienti aliquid contra divina mandata praesumere nec quicquam quod evangelicis, propheticis aut apostolicis regulis obviet agere.“²

Et Nicolaus: „Scit, ait, sancta Romana ecclesia, quod nihil obsunt saluti credentium diversae pro loco et tempore consuetudines, si illis canonica non obsistat auctoritas, pro qua eis obviare debeamus. Unde nihil judicamus eis debere vel posse resistere.“³ Augustinus quoque: „Namque Salvator, qua vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit altius infigere cordibus et memoriae discipulorum, a quibus ad passionem digressurus

¹ Cap. Quis nesciat 11. dist. 11. Ex epist. Innoc. I. ad Decentium Eugub. (Jaffé n. 108) Migne P. L. 20, 552.

² Pseudo-Isid. Decreta Symmachi P. in sexta synodo (Jaffé ed. II. ad ann. 503).

³ Cap. Scit sancta 3. dist. 12. — Caput hoc consarcinatum est ex duobus longe dissitis locis; prior enim pars usque ad verba „si illis“ desumpta est ex epist. I. c. 29. Leonis IX. ad Michael. Constantin. Migne P. L. 143, 764; reliqua pars ex epist. II. Nicolai I. ad Photium. Migne P. L. 119, 789.

erat. Et ideo non praecepit, quo deinceps ordine sumeretur, ut apostolis, per quos ecclesias dispositurus erat, servaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo quod eum morem nemo variasset.¹ Haec ille, in cujus verbis adnotandum imprimis, quod juxta Augustini mentem et omnium sanctorum non invidit Christus suis apostolis vel ministris, ut per se omnia voluerit facere et stabilire; sed positiva et quae pro loco et tempore erant varianda, eis stabilienda reliquit. Secundo etiam ad rem nostram advertendum, quod ex mente Augustini, si Christus monuisset post communes cibos communicare Eucharistiae, nemo modum illum variasset, ut credebat Augustinus. Quod verbum: credo, ideo forte addidit, quia potuit esse admonitio consulens; nam si obligasset, omnino praetereundum non erat Christi mandatum. Vel ideo id dixit, quia de facto transgredimur saepe Christi mandatum, vel quia licet dominus det licentiam aliquid faciendi, non tollit per hoc potestatem ecclesiae, qua possit ex causis, tempore et loco id prohibere, sicut Christus dedit licentiam edendi, quae apponerentur nobis; non tollit autem per hoc, quin ecclesia praecipiente teneremur delectum ciborum servare.

Bernardus ait: „Sive enim Deus sive homo vicarius Dei mandatum quodcunque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum, ubi tamen Deo contraria non praecipit homo. Quod si contigerit, pergendum indubitanter consulo in Petri apostoli sententiam, quia *obedire oportet Deo magis quam hominibus* [Act. V, 29]. Aut enim hoc respondendum cum apostolis, aut cum pharisaeis certe audiendum: *Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditiones vestras?* [Matth. XV, 3]. Si autem dolet se contemni magister homo prae illo, qui docet hominem scientiam; consoletur illa quam et vos posuistis Samuelis sententia, qua inter lepram et lepram videtur discernere sic: *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in dominum peccaverit vir, quis*

¹ Epist. LIV. ad Januarium cap. VI. Migne P. L. 33, 203.

orabit pro eo?⁴ [I Reg. II, 25].¹ Haec ille: secundum quem et omnes alios patres et rationem quaevis humana lex et quodvis humanum praeceptum cedere debet divino, et non divinum humanis, quia obedire oportet magis Deo quam hominibus. Humana autem praecepta non solum divinis, sed novis aliis legibus et praeceptis humanis ex causa latis cedere debent et solent, quum eandem potestatem habeant moderni legislatores quam antiqui, quibus in loco et ordine canonicè successerunt. Sicut illi potuerunt suas condere leges, ita isti ex causis potuerunt condere suas illis antiquis vel omnino vel ex parte contrarias, sed praesenti tempore ecclesiae magis conducibiles.

39. Septima differentia est, quod jus divinum nullam habet exceptionem ex voluntate et potestate humana pendentem; sed si quam habet, a Dei potestate et voluntate habet. Contra autem habet jus humanum; exceptiones enim habet ex potestate et voluntate humana pendentibus. Cujus ratio est, quia ait Innocentius III.: „Unde jus prodiit, interpretatio quoque procedit.“² Quum jus divinum a Deo prodeat, exceptiones divinarum regularum a divina potestate prodire debent, et ideo homini exceptiones facienti in divinis regulis non tenemur credere, nisi ex scripturis catholice intellectis vel ex illis quae ab eis manifeste deducuntur, exceptionem illam probet, vel a Deo habeat potestatem scripturam authentice interpretandi, qualem habet papa e cathedra loquens et legitimum generale concilium; alioquin frustrarentur divinae regulae et vanae efficerentur, si cuivis privato liceret de illis excipere. Jus autem humanum ex eadem ratione; quia ut abrogari et mutari potest per humanam potestatem, per quam conditum est: ita potest non solum ab ea declarari, sed recipere exceptiones etiam quas illa hactenus non susceperat, si ita ad aedificationem fuerit expediens. — Et haec dicta sint de natura juris divini et humani in ejus definitione contenta, et de proprietatibus ejusdem naturae.

¹ De praec. et disp. cap. IX. Migne P. L. 182, 871 s.

² Innoc. III. doctoribus Bononiensibus. Potthast n. 1107. Cap. Inter alia 31. De sent. excomm.

II.

Secunda quaestio (praevia).

[De potestate ecclesiastica.]

[Cap. I. De duplici inter homines potestate, sacra et civili.]

40. Secundo autem praemittendum est aliquid de potestate ecclesiastica, ut ejus natura perspecta intelligere possimus institutionem potestatis episcoporum et eorundem super presbyteros praelationem.

Quia igitur homo animal sociale est et civile, non ferum et solivagum; rursus quia animam immortalem habet a Deo, et non mortalem ut bruta; hinc est, quod semper cognita fuit ab hominibus duplex potestas, altera civilis et profana, qua homines continerentur in officio erga se invicem; altera vero sacra, qua continerentur in officio erga Deum verum per verum cultum. Quod dixerim, quia nulla fuit vel erit in terra vera potestas vel ad cultum falsi dei, vel ad falsum et superstitiosum cultum Dei veri. Ut enim Deus, a quo omnis potestas est, nemini mandavit impie agere, ita etiam nemini dedit potestatem ad impie agendum. Ideo vana et a daemone vel tyrannide vel crassa ignorantia et injustitia hominum inventa fuerunt sacerdotia idolorum et cujusvis sectae infidelium, de quibus hic nulla erit mentio, quamvis etiam infideles suffragentur huic distinctioni potestatum. Nam et ipsi semper deputarunt aliquos qui vacarent suo cultui, alios vero qui politica tractarent, ut ex sacris et profanis libris con-